

Miniaturenreeks over Sarvavid Vairocana uit de MAS-collectie

De protagonist, gezeten op een troon voor een tafel met rituele voorwerpen, maakt handgebaren. Zo eert hij de godheid Vajrasattva, de Boeddha en zijn lama, die in het wolkendek verschijnen. Het blauwgroene landschap en de sierlijk krullende gele en roze wolken roepen de hofschilderkunst van de vroege Ming-dynastie (1368-1644) in herinnering. Onderzoek heeft uitgewezen dat de miniaturenreeks wellicht een op een origineel uit de Ming-dynastie gebaseerde kopie uit de Qing-dynastie (1644-1912) is.

Papier, natuurlijke pigmenten

MAS, ANTWERPEN

HET ONZICHTBARE IN BEELD

Vlaams minister van Cultuur Sven Gatz erkende op 22 augustus 2018 de in het MAS bewaarde reeks van 54 miniatuurschilderingen over de meditatie op de mandala van Sarvavid Vairocana als Topstuk van de Vlaamse Gemeenschap. Dit besluit onderschrijft de waarde van de vermoedelijk achttiende-eeuwse serie, die in Vlaanderen en wereldwijd als onmisbaar erfgoed wordt beschouwd. Elke miniatuur getuigt afzonderlijk van een hoge artistieke kwaliteit, maar het belang van de reeks schuilt vooral in haar coherentie en uniciteit.

EEN HEIMELIJKE HANDLEIDING De 54 afbeeldingen vormen samen een aanschouwelijke leidraad bij de meditatie op een *mandala*, een weergave van de kosmos die zowel de uiterlijke als de innerlijke wereld omvat. De opeenvolgende miniaturen tonen hoe de hoofdfiguur, een jonge monnik, mediteert op het kosmische diagram waarin de transcendente god Sarvavid Vairocana centraal staat. Vairocana, de alziende en alwetende belichaming van het onmetelijke licht, is de belangrijkste van de vijf transcendente of *dhyani* boeddha's. De aardse boeddha's gelden als de incarnaties van deze transcendenten figuren.

Het in de schilderijenreeks afgebeelde meditatieritueel steunt sterk op een visualisatieproces. Bepaalde beelden, zoals voorstellingen van de eenwording met Vairocana en tafereelen uit het leven van de Boeddha, worden hierbij achtereen volgens voor de geest geroepen. De praktijk vereist bovendien ingewikkelde rituele handelingen, zoals het reciteren van spreuken of *mantra's* en specifieke handgebaren of *mudra's*. Enkel wanneer de mediterende zich strikt aan deze voorschriften houdt en voldoende verbeeldingskracht aan de

dag legt, kan hij de tantrische verlichting bereiken. De visualisatietechniek is karakteristiek voor het esoterische vajrayana of Tibetaans boeddhisme.

In Tibet wordt Vairocana tot op de dag van vandaag geëerd door de meditatie op zijn mandala en de visualisatiepraktijk op de godheid. Het ritueel wordt er vooral voltrokken als zuivering na een overlijden om de dode naar een hoger bewustzijn of de verhoopde verlichting te begeleiden. Deze meditatieve reiniging sluit aan bij de eeuwenoude *Sarvadurgatiparisodhana-tantra*, het zogenaamde *Handboek bij de zuivering van alle slechte wedergeboorten*. Dit geschrift heeft aanzienlijk bijgedragen tot het huidige inzicht in de miniaturesreeks, die niet van titels of tekst voorzien is.

Een nadere lezing van het *Handboek bij de zuivering van alle slechte wedergeboortes* heeft recent het opdelen van de serie schilderijen in zes samenhangende groepen mogelijk gemaakt. In de eerste negen miniatures maakt de protagonist zich klaar voor de meditatie op Vairocana. Deze eerste stap gaat gepaard met eerbetuigingen, offergaven en verschillende voorbereidende handelingen en oefeningen. Een tweede groep, zeven afbeeldingen rijk, toont hoe de mediterende de mandala van Vairocana mentaal reconstrueert. De kosmische constellatie met de godheid als middelpunt neemt hierbij de vorm aan van een paleis. De mediterende verbeeldt zich vervolgens hoe hij Vairocana's centrale positie in de mandala inneemt. De derde cluster telt dertien miniatures. Deze groep toont hoe het hoofdpersonage Vairocana's goede kwaliteiten en eigenheden adopteert. Hiertoe moet hij zich

in gedachten vereenzelvigen met de god. De vierde verzameling, die negen schilderijen verbindt, toont hoe de mediterende scènes uit het leven van de Boeddha oproept. De daaropvolgende zeven miniatures vormen de vijfde groep. Deze brengt de eenwording van de mediterende met Vajrasattva, de Oerboeddha, in beeld. De laatste groep omvat negen schilderijen. De protagonist zit voor de zuidelijke poort van Vairocana's paleis, zijn kosmische verblijfplaats. Het lichaam van een overledene wordt er neergelegd en de mediterende voltrekt het zuiveringsritueel om de dode te behoeden voor slechte wedergeboortes. Hoewel het onmiskenbaar om een coherente reeks miniatures gaat, bestaat er nog steeds twijfel over haar volledigheid. In het vajrayana wordt 108 beschouwd als een heilig getal. Het is dus geenszins ondenkbaar dat ook aan de helft van 108, 54, een bijzondere betekenis wordt toegeschreven. Toch doet de complexiteit van de visualisatiepraktijk op Sarvavid Vairocana vermoeden dat er een aantal afbeeldingen ontbreken. Bepaalde stadia in het meditatieve proces zijn immers opgedeeld in verschillende gedetailleerd weergegeven stappen, terwijl andere klaarblijkelijk een beknoptere behandeling krijgen.

UNIEK OP CULTUURHISTORISCH EN ARTISTIEK VLAK De Vlaamse scheutist Rafaël Verbois (1885-1979), die van 1910 tot 1939 actief is als missionaris in China, speelt een sleutelrol in de overdracht van de miniaturesreeks naar Antwerpen. Pater Verbois' diepgewortelde interesse in het boeddhisme en de lokale cultuur drijft hem ertoe een rijke collectie ar-

De mediterende haalt de vijf *dhyani's* voor de geest. Onder hen bevindt zich ook Vairocana, die de centrale positie inneemt. Het paleis, waarvan de daken en de poort in een Chinese stijl zijn weergegeven, is een verschijningsvorm van hun kosmische verblijfplaats, de mandala.

Papier, natuurlijke pigmenten

MAS, ANTWERPEN

De mediterende transformeert in Vairocana, gezeten op een blauwe lotus en rijkelijk getooid met juwelen. Naast de Boeddha en zijn eerste leerlingen verschijnen ook enkele taoïstische figuren.

Papier, natuurlijke pigmenten

MAS, ANTWERPEN

Siddharta Gautama, de latere Boeddha, leert als jonge prins lezen, schrijven, paardrijden en boogschieten. Siddharta's ouders zijn afgebeeld in het paviljoen aan de linkerkant.

Papier, natuurlijke pigmenten

MAS, ANTWERPEN

De mediterende ziet voor zich hoe de overledene en alle levende wezens behoord worden voor slechte wedergeboortes dankzij zijn zuiveringsritueel.

Papier, natuurlijke pigmenten

MAS, ANTWERPEN

tefacten, objecten en foto's aan te leggen tijdens zijn missevierblijf. De nauwe banden die hij erop nahoudt met de plaatselijke monnikengemeenschap zijn hierbij een noemenswaardige hulp. De miniaturen krijgt hij van een monnik van het klooster van Wangzimao, in de voormalige Chinese provincie Jehol. De monnik doet afstand van de reeks, die hij voordien in zijn cel bewaard heeft, wanneer hij naar Tibet vertrekt om er hogere studies aan te vatten. In 1977 verkoopt een bijna negentigjarige Verbois de serie op zijn beurt aan de Vriendenvereniging van het Etnografisch Museum Antwerpen. De reeks wordt daarop aan het museum geschonken. Na de sluiting van het Etnografisch Museum Antwerpen in 2009 neemt het MAS de verzameling van de instelling op.

Deze informatie maakt het, ondanks haar schaarsheid, mogelijk enig licht te werpen op de obscure ontstaanscontext van de reeks. Het in 1707 door Mongoolse prinses opgerichte klooster van Wangzimao fungeert tijdens haar bestaan als familietempel. Wellicht gaat de opdracht tot het maken van de miniaturen uit van een van de prinses. In dit oorspronkelijke kader doen de afbeeldingen vermoedelijk dienst als een visueel hulpmiddel bij zijn onderricht. De schilderijen vergemakkelijken de overdracht van het ingewikkelde en uitvoerige Tibetaans boeddhistische meditatieritueel op Vairocana. In principe wordt de stapsgewijze opbouw van een meditatieproces echter nooit in beeld gebracht. Gewoonlijk draagt een *lama*, een geestelijke leraar, het ritueel mondeling

Rafaël Verbois op bezoek bij een lama. Glasnegatief

MAS, ANTWERPEN

of schriftelijk over aan een monnik of een ingewijde leerling. Er is vooralsnog slechts een ander manuscript bekend dat zowel een stilistische als een thematische verwantschap vertoont met de Antwerpse serie. Dit manuscript, het *Zhenchan neiyin dunzheng xuning fajie jingang zhijing* of *Vajra-wijsheids-handboek van de diepe meditatie*, behoort tot de verzameling van het National Palace Museum in Taiwan. Volgens een opschrift dateert het verluichte handschrift uit 1428.

Deze wetenschap verklaart nog niet ten volle het unieke karakter van de schilderijen. Ook als artistieke vrucht van de uitwisseling tussen drie culturen bewijzen ze hun waarde. De Chinese esthetiek en de Tibetaans boeddhistische iconografie van de serie staven de aanname dat de afbeeldingen worden vervaardigd in een Chinees atelier onder het strikte toezicht van een Tibetaanse lama. De Mongoolse gebruikerscontext indachtig, maakt dit de miniaturenreeks tot het ongeëvenaarde voortvloeiende van de kruisbestuiving tussen de Chinese, de Mongoolse en de Indo-Tibetaanse cultuur.

Dit artikel verschijnt ter nagedachtenis van Chris De Lauwer, die als conservator Azië van het MAS de aanvraag voor de erkenning van de reeks schilderijen als topstuk minutieus heeft voorbereid. We betreuren dat ze de officiële erkenning niet heeft meegemaakt.

ROSELYNE FRANCKEN

curator 'Wereldculturen' en conservator Azië MAS

LEEN BEYERS

hoofd onderzoek en collectie MAS

INFO – Wie meer wilt weten over de miniaturenreeks over de meditatie op de mandala van Sarvavid Vairocana kan *The All-Knowing Buddha. A Secret Guide* raadplegen. Deze publicatie is het resultaat van een eenjarig onderzoek van de schilderijen door een multidisciplinair team van Amerikaanse experts onder de vleugels van het Rubin Museum of Art.

Van Alphen, Jan (ed.). *The All-Knowing Buddha. A Secret Guide*. New York: Rubin Museum of Art / Antwerpen: BAI, 2013. – Een deel van de reeks is te bezichtigen in de tentoonstelling *Leven en dood* in het MAS. Omwille van conservatieredenen worden de originele miniaturen en reproducties afwisselend getoond.

Nachtvlinders 1998

— Raoul Servais Museumvleugel

Oostende
DE STAD
AAN ZEE

Vlaanderen
verbeelding werkt

Klara

comite
mu.zee
2.0

mu^{zee}um

Info en rondleidingen: info@muzee.be

Mu.
ZEE
muzee.be